

Knygų lentyna

KALNĖNO RECENZIA „ŽEMAITIJOS ISTORIJAI“*

(Rec.: Butrimas Adomas; Žulkus Vladas; Nikžentaitis Alvydas; Vaivada Vacys; Aleksandravičius Egidijus. Žemaitijos istorija. Vilnius: Regnum fondas. 1997. 334 p.)

Regnum fondas 1997 metais, remiamas Atviros Lietuvos fondo, išleido kolektyvinę monografiją „Žemaitijos istorija“, sudarytą iš keturių chronologiškai pagrįstų skyrių. Skyrių „Žemaitijos priešistorė“ parašė Adomas Butrimas ir Vladas Žulkus (p. 13–52). Alvydas Nikžentaitis – skyrių „Žemaitija XIII–XV a. pirmojoje pusėje“ (p. 53–102). Iš penkių knygų autorių bene mažiausiai akademiniuose sluoksniuose žinomas Vacys Vaivada, skyriaus „Žemaitija XV–XVIII amžiuje“ (p. 103–174) autorius, maloniai nustebinęs gyvu ir kartu informatyviu naratyvo stiliumi. Tuo tarpu labiausiai tituluotas autorius profesorius, habilituotas daktaras Egidijus Aleksandravičius parengė didžiausią ir bene solidžiausią akademinę prasmę skyrių „Žemaitija XIX amžiuje“ (p. 175–296). Be to, šio autoriaus plunksnai priklauso ir „Pabaigos žodis: kas toliau?“ (p. 295–296). Čia teigiama, kad Europos integracijos procese laisvėjant sienoms tarp valstybių didėja regionų reikšmė ir Žemaitijos galbūt dar nereikėtų traktuoti vien kaip praeities regiono. Visą knygą sudarė A. Nikžentaitis, pats parašęs dar

ir „Pratarmę“ (p. 11–12). Knygos gale nėra nei geografinių vietovardžių, nei pavardžių rodyklės, tačiau yra priedas – Danutės Mukienės sudarytas ir abėcėline tvarka pateikiamas sąrašas: „Knygoje paminėtų žymesnių asmenų biografinės žinios“ (p. 297–334).

Recenzuojamą knygą skaičiau Vokietijos mieste Braunšveige, stažuodamasis Georgo-Eckerto tarptautinio vadovėlių tyrimo institute. Tirdamas mokyklinių vadovėlių analizės metodus, iš karto bandžiau taikyti kai kuriuos vadovėlių tyrimų ir aprobacijos principus recenzuojamai knygai. Ji, tiesą sakant, lyg ir nepretenduoja į tradicinį vadovėlį, tačiau išleista ALF-o serijoje „Švietimas Lietuvos ateičiai“. Be to, tarp mokslinės recenzijos žanro ir vadovėlių analizės prasminis ryšys yra pageidautinas. Apie tai, pavyzdžiui, rašo Joachimas Rohlfesas, siūlantis tokį geros recenzijos receptą: matyti, kas bloga, kas gera; atsižvelgti į tokias autoriaus intencijas, kurios nebūtinai sutampa su recenzento koordinacinių sistema; laikytis bendros pagarbos atmosferos, kurioje galėtų varžytis pozityvūs ir negatyvūs rezultatai¹.

* Sutrumpintas recenzijos variantas buvo skelbtas „Lietuvos ryto“ priede „Mūzų malūnas“, 1998 08 18. (A. Vyšniauskas. Naujoje knygoje – Žemaitijos istorijos atradimai ir praradimai.)

¹ Rohlfes Joachim. Politische und didaktische Tugendwächter: warum unsere Schulbuch-Gutachter mehr Zurückhaltung üben sollten // Geschichte in Wissenschaft und Unterricht. 1998. Nr. 3. S. 159.

Atsižvelgdami į šiuos patarimus pažiūrėkime, kas yra blogai recenzuojamoje knygoje. Na, o jei švelniau: tai ko trūksta iki tobulybės? Mano atsakymas būtų toks: nėra metakoncepcijos. Penki autoriai susiskirstė istorinio regiono praeitį atskirais periodais, parašė savo „gabalus“, sudėjo kartu ir su visais priedais išėjo 334 puslapių knyga. Rezultatą (tai vis dėlto rezultatas!) aš linkęs laikyti Žemaitijos istorijos moksliniu koliažu, kas savaime nėra blogai, bet tekstinis koliažas ir lieka koliažu, t. y. šiuo atveju skirtingos kognityvinės prigimties tekstų „suklijavimu“. Jau ne kartą įrodyta, kad skaitytojams-recepientams suprantamesni ir geriau suvokiami vis dėlto yra logiškai ir nuosekliai išdėstyti pasakojimai, sudurstyti ne kaip lopiniai, o išausti kaip viena drobė.

O kas yra gerai? Tai, kad patys žemaičiai usigalvojo parašyti savo istoriją. Tai pirmas lietuvių autorių kolektyvinis bandymas akademiškai, t. y. remiantis empiriniais ir loginiais argumentais, patiekti visą Žemaitijos istoriją iki XX amžiaus pradžios. Lengva kritikuoti iš šalies, tačiau tyrinėjimo procesui niekada galo nebus. Reikia kada nors baigti ir pateikti mokslinei bendruomenei bei plačiajai visuomenei intelektualinę produkciją. Tai yra padaryta. Už tai ir pakelkime taures: lietuviai, kalnėnai ir žemaičiai! Na, o dabar ramiai prisėskime ir aptarkime kai kuriuos istorinės naracijos dalykus.

Paprastai mokslinėms monografijoms, taip pat ir apibendrinamojo pobūdžio veikalams, būdinga pradžioje aptarti istoriografiją, atskleisti iki tol paskelbtų tyrimų panašia tematika lygį ir rezultatus. „Žemaitijos istorijoje“ to nėra. Tiesa, pratarmėje rašoma: „Be keleto beveik kuriozinių užmojų rašyti Žemaitijos istoriją, galima sakyti, lig šiol visapusiškai jos apžvelgti rimtai nebuvo mėginta“ (p. 11). Bet kyla klausimas, ar M. Valančius XIX a. viduryje neparašė „Žemai-

čių vyskupystės“? Recenzuojamoje monografijoje M. Valančiaus veikalas net keletą kartų paminėtas, žinoma, kad jis XIX a. pabaigoje net buvo išverstas ir išleistas lenkų kalba, tačiau kokia M. Valančiaus veikalo mokslinė vertė XX a. pabaigoje? Istoriografinio aptarimo deficitas krenta į akis ir kalbant apie XIII amžių, kuris A. Nikžentaičio vadinamas Žemaitijos „aukso amžiumi“. Argi lenkų istorikas S. Zajączkowski dar 1925 m. nepaskelbė monografijos „Studya nad dziejami Żmudzi wieku XIII“? O ir vėlesnių laikų Žemaitijos istorijai aptarti parašyta akademinio pobūdžio monografijų. Vargu ar tai kuriozinė literatūra.

Tiesa, knygynuose jau baigta išpirkti Ch. Pichelio knyga apie Žemaitijos praeitį². Galbūt iš tikrųjų tai yra kuriozinis bandymas ties fantazijos ir tikrovės riba, bet netgi fiktyvios idėjos kaip euristinis stimulus leidžia daryti mokslinius atradimus. Prisiminkime Kolumbą ir jo „indėnus“. Atrado jis juos ar išrado?

Moksliniu požiūriu gana įdomu skaityti, kaip E. Aleksandravičius panaudoja Ch. Pichelio požiūrį su caro titulais, tarp kurių yra ir Žemaitija. Pateiksime lietuvių autoriaus citatą:

„Dabar Žemaitijos kunigaikščio titulai Rusijos caro titulų sąrašė gali būti vertinami tik kaip nereikšmingos smulkmenos. Gal tik vienas autorius – Charles Pitchell, anglų kalba išleidęs knygą *Samogitia*, mėgino Žemaitijos istoriją simboliškai tęsti iki pat Nikolajaus II mirties, nes tasai buvęs paskutinis Romanovas vis dar titulavėsis *kniazj Žmudskij*... Akademinė istoriografija apie šią žemaičių senovės mylėtojų lietuviškai jau išleistą knygą tyli, nes sunku tą veikalą pavadinti moksline istorija. Tačiau Že-

² *Pichel Charles L. T. Žemaitija*. Kaunas: Ajeta. 1991. – 230 p. Knygos originalas išleistas angliškai: *Samogitia: The unknown in history*. Wilkes-Barre: Maltese cross press. 1975. 320 p.

maitijos istorijos chronologijos susiejimas su simboliniu kunigaikštystės titulu verčia perkrauti praėjusio šimtmečio tekstus, kuriuose gali atsispindėti, kaip į šias mūsų laikų istorijos mokslui jau mažai reikšmingas smulkmenas žiūrėjo D. Poškos ir S. Daukanto kartos žemaičiai.“ (P. 176).

Iš tokio praėjusio šimtmečio tekstų „perkartinėjimo“ knygoje liko keli puslapiai lietuvių profesoriaus analitinio teksto, turinčio jau mokslinę vertę. Bet tada kyla klausimas: ar negalėtų būti panašiai ir su kitomis Pichelio ar, tarkim, Gedgaudo³ idėjomis? Gal jos irgi gali inspiruoti mokslą. Knygoje galima rasti ir atsakymą į klausimą, nuo kada Žemaitijos autonomiškumas ima atsispindėti ir Lietuvos valdovo titule. Nurodoma, kad nuo XV a. vidurio Lietuvos valdovas neretai vadina save Lietuvos Didžiuoju kunigaikščiu ir Žemaitijos kunigaikščiu (p. 79). Daugiau šia prasme apie Žemaitijos paminėjimą oficialiuose valdovų tituluose ir titulinuose valstybės pavadinimuose neaiškinama. Tuo tarpu kaimyninės Baltarusijos išleistuose mokykliniuose istorijos vadovėliuose kalama į galvas, kad pilnas oficialus senosios baltarusių „dziaržavos“ pavadinimas – „Vialikaje Kniastva Litouskaje, Ruskaje i Žamoickaje“⁴. Šiuo požiūriu man neatrodo, kad titulinų pavadinimų klausimas tėra tik „nereikšmingos smulkmenos“.

Knygoje norima paaiškinti, kodėl Žemaitija išliko kaimiška, kodėl čia ilgą laiką nebuvo normalių miestų kaip kitur, nors lyg egzistavo ir „ankstyvieji miestai“, kurių žymiausi X–XII a.

laikoma Palanga, buvusi kuršių žemėje. Spėjama, kad Žemaitijos valdos Baltijos jūrą ties Palanga pasiekė po 1260 m. Durbės mūšio, kuris buvo laimėtas vien žemaičių jėgomis.

Tai, kad iš vietinių gyvenviečių Žemaitijoje neišaugo viduramžių miestai, bandoma knygoje paaiškinti permanentine karo būkle, kurią turėjo atlaikyti žemaičiai iki XV a. pradžios. XIII–XV a. žemaičių visuomenė apibūdinama kaip karinė-agrarinė struktūra, o iš karių tapti taikius darbus dirbančiais žmonėmis, plačiau plėtoti amatus, prekybą žemaičiai galėjo tik po Melno taikos 1422 m. Tačiau iki XVIII a. pabaigos Žemaitijoje buvo tik keletas tikrų miestų, turėjusių magdeburgines ar Kulmo privilegijas, tačiau net ir šiems miesteliams nepavyko realizuoti savo privilegijuotos padėties, o prekyba užsimuminėje žydai negaudavo didelio pelno. Carų laikais pramonė nebuvo itin plėtojama, o XIX a. II pusėje Rusijos imperijos interesais tiesiant geležinkelius, jų infrastruktūra nebuvo palanki žemaičių susisiekimui.

Ką reikė būtų „prie geležinkelio“, rodo Šiaulių pavyzdys. Miestelis (savivaldos privilegija nuo 1713 m.), nutiesus pro jį geležinkelį iš Liepojos į Romnų, išaugo į svarbų regioninį centrą. O Šiaulių gimnazija nuo XIX a. pabaigos pasidarė bene mėgstamiausia žemaičių ir atokesnių Lietuvos vietų mokslo įstaiga. Po Vilniaus ir Kauno Šiauliai tapo trečiu pagal svarbą miestu tautinio judėjimo kontekste – rašoma apertariamoje knygoje.

Žinoma, knygoje mes rasime ir teksto vietų, iškeliančių Raseinių, Varnių, Telšių, Kražių išskirtinį vaidmenį įvairiais Žemaitijos istoriniais laikotarpiais. Yra įdomių faktų ir apie atskirus miestelius, pvz., Tauragę. Pasirodo, XVI a. pabaigoje Tauragę Jonas Šemeta pardavė Prūsijos ždininkui. Tačiau Tauragę vėliau ėjo iš rankų į rankas ir 1688 m. teismo buvo pripažinta Bran-

³ Turiu omenyje akademinį mokslininkų išjuokiamą, tačiau tarp istorinės literatūros mėgėjų populiarią knygą. Žr.: *Gedgaudas Česlovas*. Mūsų praeities beiškant. – Del Toro, Mexico. 1972. 356 p. Fotografuotinis leidinys 1994 m. buvo išleistas Kaune.

⁴ *Голубей В. Ф., Крук У. П., Лойка П. А.* Ці ведаеце вы гісторыю сваёй краіны? – Мінск: Народная Асвета. 1994. С. 23.

denburgo kurfiurstui. Tik 1793 m. Gardino sutartimi Prūsija Tauragės atsisakė. Ši informacija mane sudomino dėl to, kad Braunšveige aš užtikau *Taurogen Straße*. O Vilniuje, kaip sužinojau, Tauragės gatvės nėra...

Knygoje pridėta nemažai juodai baltų iliustracijų. Tai nuotraukos, piešiniai, paveikslų ir raižinių reprodukcijos. Neblogos vizualiai priešistorinio laikotarpio iliustracijos, kuriose vyrauja dailininkų perpiešti archeologiniai dirbiniai. Tačiau kituose skyriuose kai kurios iliustracijos, visų pirma fotonuotraukos, ne itin geros kokybės ir tekste pabrėžiamos detalės nežiūrimos. Pvz., Kražių bažnyčios nuotraukoje (p. 229) sunku ką nors išžiūrėti šventoriaus vartuose, kuriuose, kaip skelbia užrašas po nuotrauka, yra skulptoriaus Boso žalvarinė lenta kruviniesiems Kražių įvykiams atminti.

Atskirai reikėtų aptarti knygoje pateikiamą kartografinę medžiagą, kurios, tiesa, nėra itin daug – penkios juodai baltos kartoschemos ir 1613 m. išleistas LDK žemėlapis dalies reprodukcija. Pastaroji, beje, kaip fonas vykusiai panaudota ir viršelio dizainui (dailininkas Saulius Chlebinkas).

Pati sudėtingiausia kartoschema 89 puslapyje, po kuria užrašas skelbia: „Lietuvos karai su kryžiuočiais ir kalavijuočiais, lietuvių ir kryžiuočių bei kalavijuočių pilys, svarbiausi mūšiai, svarbiausių Žemaitijos pilių vietos ir kryžiuočių puolimų kryptys į pagrindines XIII–XIV a. pietų ir vakarų žemaičių tvirtoves“. Ši kartoschema nevykusi ne tik dėl to, kad, sekant blogiausiomis lietuvių kartografijos tradicijomis, į vieną schemą bandoma sukišti kuo daugiau informacijos. Kartoschemoje neįmanoma atskirti, kur kryžiuočių pilys, kur lietuvių – mat jos visos pažymėtos tuo pačiu sutartiniu ženklu. Kita vertus, kryžiuočių ir lietuvių žygių keliai pažymėti rodyklėmis, kurios mažai skiriasi viena nuo

kitos. Legendoje nepaaiškinta, ką reiškia penki didesnių pilių simboliai schemeje prie Marienburgo, Karaliaučiaus, Vilniaus, Gardino, Trakų.

Taigi kyla didaktinio pobūdžio klausimų. Ar teisus A. Bumblauskas, teigiantis, kad akademinę kartografiją, skirtą atlasams ir sieniniams žemėlapiams, sumažintą ir įdėtą į vadovėlius, „ne tik kad nieko negalima išvelgti, bet ir pametama mintis, ką tokiu žemėlapiu norima pasakyti“⁵.

Arba štai pateikiama kartoschema „XIV a. pirmojoje pusėje rašytiniuose šaltiniuose minimos žemaičių pilys“ (p. 94). Lietuvos kontūrai čia pateikiami pagal dabartines sienas, tačiau kažkodėl brūkšnelių linija pažymėtos dar ir Klaipėdos krašto ribos. O ką tai turi bendra su XIV amžiumi? Anksčiau lenkų istorikai nuolat kritikuodavo lietuvių sovietinio laikotarpio istoriografiją už „pomėgį“ vaizduoti senąją Lietuvos istoriją LTSR ribomis, tačiau dabar, kai, atrodo, nesame Maskvos varžomi, ne visada sugėbame atsakyti pasenusių dalykų⁶.

Tačiau neteisinga būtų kaltinti vien knygos autorius dėl kartografijos trūkumų. Tai bendra mūsų nacionalinio mokslo ir net mokslo politikos problema. Juk pagal dabartinius Lietuvos mokslo institucijų vertinimo kriterijus, kaip teigia Lietuvos geografų draugijos prezidentas R. Baubinas, žemėlapis net nėra laikomas mokslo produktu⁷.

Bet grįžkime prie knygos teksto. Manau, čia buvo galima be ypatingų papildomų pastangų

⁵ Gyvosios istorijos programa: istorinė kultūra šiuolaikinės sąmonės formavimui. – Vilnius: Kultūros paveldo institutas. – 1998. – P. 27.

⁶ P. 94 kartoschema kritikuotina ir dėl kitų trūkumų. Pvz., joje pažymėta 13 piliakalnių, tačiau nepaaiškinta, kokiais kriterijais remiantis jie išskirti. Nepaaiškinta ir ką reiškia taškinės linijos, dalijančios dabartinės Lietuvos teritoriją į 3 dalis.

⁷ Nuo geografijos egzamino iki ... oikumenologijos // Dialogas. 1999 m. vasario 25 d. Nr. 8.P. 9.

preciziškiau formuluoti teiginius. Pvz., nurodoma, kad žemaičių vardas rašytiniuose šaltiniuose pasirodė tik 1219 m., o jie vadinti *Sameiten*, *Samaythen* ir kitais vardais (p. 37). Už dvidešimties puslapių dar minima ir lietuviškai cituojama Lietuvos ir Žemaitijos kunigaikščių sutartis su Haličo-Voluinės kunigaikštyste 1219 m. (p. 56). Ko gero, būtent šiame šaltinyje ir buvo pirmąkart paminėti žemaičiai. Nors kyla abejonų, ar galėjo būti slaviškai parašytame šaltinyje žemaičiai įvardyti vokiškai?

Arba štai, kalbant apie T. Kosciuškos sukilimą 1794 m. (p. 220), užsimenama, kad rusų administracija pasistengė prijungti Žemaitijos pajūrio ruožą ties Palanga ir Šventąja prie Kuršo gubernijos. Šis Baltijos pajūrio „atplėšimas“ minimas prieš tai ir 176–177 p. O kuriais metais tas „atplėšimas“ įvyko? Tai nenurodoma. Vadinasi, knyga tokiu fundamentaliu pavadinimu nepakankamai informatyvi ir skaitytojas reikšmingai datai nustatyti turi gaišti laiką vartydamas kitą literatūrą.

Beje, kodėl Palanga buvo prijungta prie Kuršo gubernijos, recenzuojamoje knygoje bandoma aiškinti rusų strateginiu siekiu atkirsti buvusios Lenkijos ir Lietuvos valstybės žemių priėjimą prie Baltijos jūros. Tačiau ar kartais Palangos ir Šventosios priskyrimas prie Kuršo gubernijos nebuvo įtakingų, net ir caro rūmuose, Pabaltijo vokiečių baronų intriga, norint turėti vienos gubernijos ribose sausumos tiltą tarp jų valdų ir Prūsijos? Istoriografijoje pasitaiko būtent tokio pobūdžio aiškinimų.

Skubotumo ir net apmaudžiai klaidinančios informacijos neišvengta ir D. Mukienės sudarytame priede. Štai nurodoma, kad žemaičių vyskupas Pranciškus Karevičius gimė 1825 m., o mirė 1907 m. Už kelių eilučių jau rašoma, kad jis dalyvavo Steigiamajame Seime, o toliau „1926 m. vasario 22 d. savo noru atsiskak už-

imamų pareigų, užleisdamas jas jaunesniems. Mirė 1945 m. gegužės 30 d.“ Suprask, jei nori! Galbūt tai leidyklos kaltė? Tačiau apskritai skaitytojui lieka neaišku, pagal kokius kriterijus tie „žymesni asmenys“ buvo atrinkti į Mukienės sąrašą. Mat knygos priede yra pateikiama biografinių žinių, pvz., apie Mindaugą ar du Višnioveckius, bet nėra Vytauto ar J. Dluogošo, nors jie knygos tekste ir minimi.

O dabar pažiūrėkime, kas modernu aptariamose knygoje. Visų pirma tai, ką aš iškėliau kaip pagrindinį knygos trūkumą, galima įvertinti ir kaip teksto privalumą. Koks nors postmodernistas gali pasakyti, kad šiais elektroninio pašto, tekstinės komunikacijos ar „tekstinių žaidimų“ laikais meta-lygis nereikalingas. Šiaip jau konservatyvūs istorikai su tuo gal ir nesutiks, tačiau šiuolaikiniams pirminių istorijos šaltinių tyrinėtojams taip pat būdinga lankstesnė pažiūra į sąvokas.

Imkime, pavyzdžiui, senovės Romos istoriją. Nuo XIX a. kažkokių ypatingų papildomų senovės Romos rašytinių šaltinių nerasta ir tai, ką prie žibalinės lempos padarė Theodoras Mommsenas, yra daugeliu atžvilgių nepasėnė ir nepralenkti dalykai. Ne veltui šis istorikas gavo Nobelio premiją. Tačiau Mommseni sąvoka „valstybė“ buvo daugmaž aiški ir nekelianti didelių abejonų, dabartiniai senovės Romos tyrinėtojai linkę manyti, kad senovės romėnai nebūtinai turėjo valstybę suprasti taip, kaip XIX amžiaus vokiečių profesorius, o dabartinė „valstybės“ samprata, matyt, skiriasi ir nuo XIX a. sampratos.

O kaipgi su žemaičių valstybingumo problema?

Pavartę lenkų istorikų darbus, rastume nuomonę, kad XIII a. žemaičiai buvo sukūrę savo valstybę – gentinę valstybę (*państwko plemienne*). Aptariamose knygoje A. Butrimas ir V. Žulkus rašo apie nuo XI a. besiformuojančią anksty-

vają kuršių valstybę, kuri galutinai taip ir nesiformavo. Panašiai galbūt apie žemaičius XIII–XIV a. galėjo parašyti ir A. Nikžentaitis, tačiau jis reiškia nuomonę, kad nors žemaičiai vien savo jėgomis ir laimėjo Saulės bei Durbės mūšius, tačiau niekada savo valstybės neturėjo. Tiesa, istorikas pripažįsta, kad viduramžių valstybė buvo visiškai nepanaši į naujaušią laikų. Tarkim, Žemaitija, kaip LDK sudėtinė dalis, galėjo vykdyti savarankišką politiką kaimynų atžvilgiu.

V. Vaivada savo tekste irgi pateikia naudingos medžiagos istoriniams mūsų valstybės apmąstymams. Pavyzdžiui, mini XV a. Kazimiero privilegiją, kurioje pirmaisiais žodžiais sakoma, kad Žemaitija prie DLK nebuvo prijungta kartu, kad tai ji padarė savo gera valia (p. 133).

Įdomių ir vertingų svarstymų apie valstybinę istorinę sampratą randame E. Aleksandravičiaus parašytoje dalyje. Vis dėlto nors joje, remiantis caro valdininko E. Baranovo raportu, kalbama apie vyskupo M. Valančiaus „valstybę valstybėje“, tačiau nenutolstama nuo tradicinės M. Valančiaus veiklos išsklaidyto vaidavimo schemos. Ji atrodo maždaug taip: kunigas, rašytojas, švietėjas, tautos žadintojas, nelegalios lietuviškos spaudos inspiratorius, o svarbiausia – blaivybės sąjūdžio organizatorius. Ši schema, tiesa, papildoma naujais elementais. Pvz., teigiama, kad M. Valančius rūpinosi kelių tiesimu. Vis dėlto bandoma labiau nei anksčiau iškelti Žemaičių vyskupo reikšmę: „M. Valančiaus vyskupavimo laikotarpį galima pavadinti ištisa epocha, kai žemaičių vaidmuo visos lietuvių tautos atgimime pasiekė savo apogėjų. Kita vertus, tai buvo ir epocha, kai sustiprėjo žemaičių integracija į lietuvių etnosocialinę ir etnokultūrinę bendriją. M. Valančiaus dėka lietuviai, kalnėnai ir žemaičiai vis labiau darėsi viena tauta“ (p. 287).

Recenzijos pabaigoje keletas diskusinių pasvarstymų apie žemaičius ir Lietuvos valstybę.

Aptariamoms knygos autorių svarbiausia nuomone yra tokia: „Apie Žemaitiją kaip savitą istorinį regioną, kuris skiriasi nuo kitų ne vien tarpe, bet ir gyvenimo, savo vietos Lietuvos istorijoje suvokimu, galima kalbėti tik iki 1918 m., kai susikūrusi Lietuvos valstybė pirmą kartą galutinai integravo žemaičius į Lietuvos valstybės sudėtį“ (p. 11–12). Vadinasi, logiška būtų manyti, kad autoriai taip suprastą Žemaitijos istoriją ir baigs Nepriklausomos Lietuvos susikūrimu. Tačiau vos pasakojimui priartėjus prie XX a. pradžios, mintis nutrūksta, knyga baigiasi. O gaila!

Lietuvos istoriografijoje jau atkreiptas dėmesys į tai, kad niekas nesvarstė, kokią reikšmę turėjo Žemaičių vyskupystės išplėtimas į rytus XIX a. viduryje lietuvybei silpninti Vilniaus vyskupijoje⁸. Apie tą šuolį į rytus, kai Žemaičių vyskupo dvasinės valdos pasiekė net Vydžius (dabartinėje Baltarusijoje) ir tapo viena didžiausių vyskupysčių katalikiškame pasaulyje, recenzuojamoje knygoje užsimenama, tačiau detaliau neanalizuojama.

O dabar pažiūrėkime į žemėlapius, į tas realias Nepriklausomos Lietuvos sienas po I pasaulinio karo (be Vilniaus ir be Klaipėdos). Ar neverta prabilti apie tai, kad moderni Lietuvos valstybė XX a. susikūrė Žemaičių vyskupystės pagrindu, tai yra ten, kur veikė Motiejus Valančius, caro valdžios perkeltas iš Varnių reziduoti į Kauną, būsimąją „nepri gulmingą“ Lietuvos laikinąją sostinę. Ar nebuvo iš šio aktyvumo lauko kokia nors forma atkovojamą vėliau ir kitos lietuvių žemės bei miestai? Tad ar Lietuva integravo žemaičius, ar žemaičiai integravo Lietuvą?

Dėkoju Atviros Lietuvos fondui už paramą, rengiant šią recenziją.

Arūnas Vyšniauskas

⁸ Visockis A. Sankt Peterburgo katalikų dvasinė akademija ir Lietuva (Lituanistinio tyrinėjimo problemos) // Lietuvos aukštųjų mokyklų mokslo darbai. – 1994. – T. XXXIII. – P. 80.